

Я.С.Калакура. Українська історіографія: курс лекцій. – К.: Генеза. – 2004. – 496 с.

Чергова книга доктора історичних наук, професора Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка Я. С. Калакури є курсом лекцій із проблем української історіографії. Надзвичайно потрібний навчальний посібник містить аналіз процесу нагромадження і розвитку історичних знань, починаючи від витоків, заглиблених у Київській Русі, до початку XXI ст. Відразу слід зазначити, що праця може бути використана не лише з навчальною метою. Значною мірою це й узагальнює монографічне дослідження генеалогії української історичної думки, що детермінувалося недостатньо високим рівнем і глибиною сучасних студій у галузі вітчизняної історіографії.

Структура посібника проста, логічна, дохідлива. У вісімнадцяти лекціях поетапно, з хронологічною послідовністю з'ясовуються найголовніші тенденції роботи істориків, характеризуються й оцінюються їх основні надбання. Підходи автора рельєфно простежуються через преамбули глав, які мають назву "Мета". У них сфокусовано довгорічні наукові роздуми, що дають своєрідну "нитку Аріадни" у мандрівці численними заплутаними лабіринтами історичного знання.

Книга Я. С. Калакури містить дуже чіткі, виважені думки про теоретико-методологічні засади історіографії як специфічної галузі історичного знання, окреслює висхідний арсенал інструментарію, необхідного для з'ясування сутності і стану розвитку вітчизняної історичної науки на найважливіших етапах її поступу в органічному зв'язку із суспільними процесами. Виходячи з цільового призначення, видання містить лапідарні роз'яснення понять, термінів, якими неодмінно мають оперувати усі, хто бажає зрозуміти, досягнути логіку, механізм розвитку феномена історичного пізнання.

Досить вдалими видаються обрана періодизація українського історіографічного процесу, а також класифікація, огляд комплексу джерел, що є носіями історіографічної інформації.

Цікавими, змістовними, фахово досконалими є лекції-нариси про досягнення й проблеми української історичної думки, про основні, узагальнюючі й найцікавіші праці дослідників і популяризаторів історії, про діяльність наукових установ у межах восьми головних історико-часових періодів, які вирізнялися в природному генеалогічному науковому розвитку.

Привертає увагу й персоніфікація здійснюваного аналізу, звернення до імен багатьох вітчизняних і діаспорних істориків, філософів, мислителів, громадських і політичних діячів, чії набутки, власне, становлять основу української історіографії. Це підтверджує, зокрема, й іменний покажчик – він містить згадки більш як про 650 особистостей.

За сторінками книги можна прослідкувати всю історію розвитку історіографії науки в Україні, яка пройшла непростий, часом суперечливий шлях, зазнавала різних впливів і деформацій. Авторські висновки (с. 458–460) добре продумані, старанно аргументовані. Вони незаперечно доводять, що розвиток історичної науки пов'язаний із закономірностями суспільного життя, відображає його і разом із тим конкретизує ставлення суспільства до подій, фактів, політики, зумовлює той чи інший характер реагування на них. Історична наука дозволяє простежити динаміку того, що збулося, оцінити як минуле, так і сучасність. Говорячи словами автора, історична думка за свою багатовікову історію "була не тільки свідком, а й учасником перемог і поразок свого народу" (с. 458).

Автор демонструє ґрунтовний і водночас гнучкий, у повному розумінні слова – діалектичний підхід до таких проблем, як не вельми конструктивні спроби провести рішучий вододіл між різними історіографічними школами, зокрема між народницьким (народно-демократичним) і державницьким (соціально-економічним) напрямками (с. 233–240). Дуже слушно зауважується, що виокремлення цих напрямів є умовним, хоча їх виразники і мали відмінності у пріоритетах, з якими підходили до тлумачень минулого (с. 235). Я. С. Калакура звертає увагу на те, що в творчості окремих істориків обидва напрями перепліталися, взаємодоповнювали один одного, що вело, зрештою, до збагачення змісту наукових творів, підвищення вагомості

зроблених у них висновків та узагальнень. Чи не найяскравіший приклад тому – спадщина М. Грушевського (с. 222–225).

Певні елементи подібного підходу обережно "пробиваються" і на окремих сторінках, присвячених розвитку української історіографії в радянський час, зокрема у другій половині 1960-х – першій половині 1980-х років (с. 360–390). Однак у цьому разі Я. С. Калакура характеризує надбання істориків партії всуціль негативно – хіба що відзначає користь від зібраного і залученого до наукового обігу фактичного матеріалу (с. 387). Тим часом доробок істориків партії не просто кількісно переважав і домінував лише за рахунок "пріоритетної підтримки" (с. 388). Серед великої кількості працівників зазначеного "цеху" зустрічались і здібні, обдаровані особистості з неабиякою фаховою підготовкою, з розвинутим творчим началом, справді науковим мисленням, високими моральними якостями. Саме вони здебільшого і продукували концептуальні підходи до вивчення історичного досвіду всього ХХ ст., якими достатньо широко користувалися також історики, так би мовити, "громадянські", непартійні (тобто не історики КПРС за класифікацією спеціальностей).

Вважається, що врахування цієї обставини могло дещо скоригувати ступінь категоричності в негативній оцінці історико-партійних досліджень, наслідків їх виділення в окремий розділ (с. 388).

Також не у всьому можна погодитися з деякими акцентами в оцінках історіографічних досягнень у діаспорному середовищі в повоєнний час, зокрема, про принципове дистанціювання істориків діаспори від ідеологічної боротьби (с. 373). Незважаючи на суб'єктивні настрої, велика їх частина виявилася об'єктивно втягнутою в жорстку антирадянську, антикомуністичну конфронтацію, що наповнило їх праці елементами відповідної риторики, яка далеко не завжди кореспондувалася з науковістю. Звісно, це не кращим чином позначилося на якості публікацій.

Погоджуючись з тлумаченням Я. С. Калакурою поняття "українська історіографія" і цілком обґрунтованим найменуванням книги, слід зауважити, що строго дотриматися задуму вдалося не завжди, не в усіх компонентах.

Однак згадане в чомусь нав'язане суб'єктивними враженнями і ремінісценціями рецензентів на противагу тому, що положення праці Я. С. Калакури відбивають переважно панівні на сьогодні уявлення щодо історіографічного освоєння вітчизняного минулого. Варто мати на увазі, що видання все ж є навчальним посібником і тому покликане, по змозі, уникати серйозних відхилень від загальноприйнятих уявлень, іноді й свідомого підкорення їм специфічного авторського бачення проблем.

Врешті, слід визнати, що книга "Українська історіографія" повністю відповідає своєму призначенню навчального посібника для студентів, істориків, учителів, усіх, хто цікавиться проблемами історії і культури України.

Таким чином, історична наука, в цілому її історіографічна складова, збагатилася ще однією масштабною цікавою працею, яка, безумовно, принесе користь не лише спеціалістам-історикам, а й кожному, хто її прочитає.

**В.М.Соколов (Одеса),
В.Ф.Солдатенко (Київ)**